

Warszawa, 21.12.2023 r.

dr hab. Rafał Wiśniewski, prof. ucz.

Katedra Socjologia Kultury

Instytut Nauk Socjologicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja pracy doktorskiej Pani mgr Justyny A. Langowskiej pt. *Kompetencje międzykulturowe jako wyzwanie współczesności. Na przykładzie edukacji międzykulturowej w programach Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego* napisana pod kierunkiem dr. hab. Leszka Korporowicza, prof. UJ

Już wstępna lektura przedłożonej pracy doktorskiej zawiera w samym tytule postawiony cel i tezę: „zakłada, że koncepcje kompetencji międzykulturowych nie mogą być uniwersalne, a zatem budowane na ich podstawie modele kompetencji międzykulturowych powinny być dostosowane do kontekstu kulturowego, w którym mają być stosowane, gdyż owe kompetencje międzykulturowe powinny opierać się na wartościach kulturowych będących w interakcji w danym kontekście” (s. 16), jak również ujawnia jej praktyczny charakter. Przyznać bowiem trzeba, że po pierwsze, rozważana tu kategoria – kompetencje międzykulturowe – wydaje się kluczem do rozwiązywania ważnych i naglących problemów społeczno-kulturowych narastających w dobie globalizacji. Przy czym mamy coraz więcej podstaw teoretycznych i empirycznych, aby móc stwierdzić, że kompetencje międzykulturowe są przynależne (różnym jednostkom i grupom społecznym), niezbywalne i tworzące elastyczny gorset współczesnych interakcji społecznych, które oddziałują na zmieniające się wyjątkowo dynamicznie konteksty. Po drugie, istnieje poczucie, że cały czas poświęcono niewystarczająco wiele uwagi problematyce kompetencji międzykulturowych, i to nie tylko na gruncie polskim. A przecież zintensyfikowane procesy migracyjne i mobilność w skali globalnej wskazują potrzebę nieustannej analizy umiejętności, zdolności i innych predyspozycji rzutujących na jakość

międzykulturowych interakcji społecznych. Po trzecie, sam termin „kompetencja” jest używany w różnych dyskursach zarówno naukowych, jak i potocznych, przy czym warto nadmienić, że mamy do czynienia z kompetencjami m.in. komunikacyjnymi, społecznymi, kulturowymi, artystycznymi, organizacyjnymi, informacyjnymi czy też międzykulturowymi, co jeszcze mocniej uzasadnia ważność podjętej tematyki. Niniejsza praca doktorska częściowo wypełnia tę lukę, w sposób interesujący dostarczając oryginalnego materiału do przemyśleń na tytułowy temat, zarówno w warstwie teoretycznej, jak i solidnie podbudowanej aktualną faktografią i najnowszą literaturą humanistyczną i społeczną. Przy czym należy już na wstępie docenić samo podjęcie refleksji na temat tytułowych „kompetencji międzykulturowych jako wyzwania współczesności” – ze względu na nowatorski charakter wybranej problematyki oraz sam zamysł pracy, łączący różne dziedziny badań i wychodzący poza klasyczne ramy dyscypliny.

Recenzowana praca jest dość obszerna, liczy łącznie 401 stron maszynopisu. Układ pracy jest logiczny, a struktura podziału treści i kolejność rozdziałów przygotowana w sposób należyty. W mojej ocenie podział na poszczególne rozdziały wynika z przyjętej logiki i nie budzi zastrzeżeń. Dzięki czemu praca stanowi zwartą całość i niczym kompas kieruje czytelnika w odpowiednim kierunku. Dodatkowo można się pokusić o odczytanie poszczególnych rozdziałów jako oddzielnych całości – co samo w sobie stanowi dodatkowy walor pracy. Praca doktorska jest ogólnie przygotowana starannie, choć zdarzają się drobne błędy i potknięcia, np. mało czytelne wykresy (s. 199-200; s. 332-339).

Praca składa się z wstępu, czterech rozdziałów (w tym kilku podrozdziałów), zakończenia, spisu ilustracji i tabel oraz bogatej bibliografii liczącej 259 pozycji, literatury przedmiotu – 33 pozycje oraz haseł – 24 pozycje. Oczywiście można uzupełnić ten zestaw o kolejne pozycje bibliograficzne, ale i tak zaproponowana i wykorzystana w pracy literatura świadczy o dobrym rozpoznaniu problematyki. W świetle przedłożonej pracy jest to dość istotna kwestia, gdyż Autorka nie prowadziła własnych badań empirycznych. Nie traktuje tego jako zarzut, ale zwracam uwagę. W mojej ocenie wartością jest gruntowny przegląd stanowisk – co już zaznaczam w tym miejscu – przełożyło się na jakość własnych ustaleń Autorki dysertacji.

W pierwszym rozdziale zaprezentowany jest najwyższy poziom ogólności, konieczny do wprowadzenia poszczególnych zagadnień. Autorka wychodzi od dobrze znanych operacjonalizacji pojęcia „kultura”. Sam sposób przedstawienia jest dość wywarzony, o charakterze dość syntetycznym. Omawiane pojęcie z wykorzystaniem dorobku różnych

dyscyplin, m.in. filozofii, kulturoznawstwa, antropologii kulturowej, socjologii, oraz z różnych perspektyw nakreśla złożoność tego terminu. Taki zabieg nie nuży czytelnika, raczej wskazuje na znajomość problematyki (s. 19-29). Następnie dość płynnie Autorka przechodzi do stanowisk poczynionych przez Edwarda Saida i innych badaczy dotyczących orientalizmu. Nie w pełni rozumiem zamysł wprowadzenia tego wątku bez uwzględnienia innych kontekstów społeczno-kulturowych, przy czym nie przeczę, że właśnie współcześnie jest to wiedza niebagatelna, wymagająca nieustannej refleksji, uaktualnień, choć pozostaje pytanie, dlaczego tylko ten obszar jest specjalnie uwzględniony, a pomijane są doświadczenia i namysły z innych obszarów geograficznych. Warto byłoby odwołać się również do rodzimych badaczy i ich ustaleń, m.in. Floriana Znanieckiego, Jerzego Smolicza, Andrzeja Zajączkowskiego i wielu innych. W kontekście postawionej tezy pracy o roli i znaczeniu kontekstu kulturowego; ciekawie i wyraziście ukazany jest podrozdział 1.2 pt. *Kultura w procesach globalizacji*, napisany z dużą swobodą, do tego precyzją i bogactwem treściowym. W tej części omówione są różnorodne stanowiska odnoszące się do procesów sumujących się na globalizację w perspektywie kulturowej. Przywołane zostały stanowiska teoretyczne i ukazane wybrane zjawiska, co wskazuje na bezpośrednie linkowanie z zasadniczym tematem podejmowanym w pracy. W dalszej części zostaje omówiona problematyka edukacji i motywacja jako swoista idea polityczna. Ten podrozdział mógłby być oddzielnym rozdziałem ze względu na rozległość eksplorowanej problematyki, obecnie szeroko komentowanej w różnych dyskursach publicznych, nie tylko w Europie: „Waga przypisywana w Europie wobec uczenia się międzykulturowego ma bezpośredni wpływ na to, jak ogólnie edukacja i szkolenia...są postrzegane i traktowane” (s. 98). Warto przy tym zauważyć, że edukacja międzykulturowa przekłada się na różne polityki publiczne dobitnie komentowane w państwach wieloetnicznych i wielonarodowościowych. Przy czym doświadczenia w tym zakresie poszczególnych regionów czy państw mogłyby dostarczyć cennego porównawczego materiału do podjętej w pracy analizy. I pewne ustalenia Autorka przywołuje w dalszej części pracy (s. 185), gdzie zestawia materiał z USA, Kanady i Australii, który daje ogłęd na tematy podejmowane w edukacji międzykulturowej w tych trzech różnych konstelacjach kulturowych.

Szczególnie istotny materiał został ujawniony w rozdziale drugim pt. *W kręgu badań międzykulturowych*, w którym zawarte są treści wysoce interesujące, jak operacjonalizacje kluczowych pojęć, w tym kompetencji międzykulturowych. Oprócz tego zreferowane i rozpoznane są rozróżnione kompetencje kulturowe i wielokulturowe, modele kompetencji oraz pogłębiona refleksja nad uniwersalnością vs. kontekstualnością koncepcji

międzykulturowych. Autorka przywołuje i prezentuje tabelarycznie cechy kompetencji międzykulturowych (s. 114-131) zaproponowane przez Spitzberga i Changnona oraz wybór cech międzykulturowych kompetencji (s. 134-137), a następnie syntetyzuje ten porównawczy materiał, wskazując, że kościec kompetencji międzykulturowych stanowią: podmiot (poznanie, rozumienie); działanie (interakcja, zaangażowanie, dostosowanie się, elastyczność i komunikacja); cel (ciekawość, uczenie się, życie wspólne, rozwiązywanie problemów) oraz wartości (otwartość, szacunek i tolerancja) (s. 137). Szkoda, że Autorka nie wyszła poza podsumowanie i syntezę referowanych stanowisk. Własne, bardziej odważne stanowisko na komentowane kwestie dobitnie ujawniłoby przyjętą logikę prowadzanego wywodu.

Nie mniej dającym do myślenia jest rozdział trzeci, w którym została przybliżona idea edukacji międzykulturowej w programach Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego (EuroMed). Autorka ze swoistą zręcznością umiejętnie prezentuje koncepcje oraz dyskusje podejmowane na terenie Unii Europejskiej. Tu uwidoczniają się dobrze rozpoznane stanowiska i prowadzone dyskusje nie tylko na terenie całej UE, lecz również w poszczególnych krajach Basenu Morza Śródziemnego. Wskazuje, że „jednym z pierwszych usystematyzowanych programów zawierających elementy współpracy kulturalnej było właśnie Partnerstwo Eurośródziemnomorskie” (s. 255) i dalej słusznie pisze, że „polityka, gospodarka i kultura są często traktowane jako trzy filary polityki zagranicznej... Nośnikami...mają być kultura i edukacja, jako podstawowe metody prowadzenia dialogu międzykulturowego” (tamże). W mojej ocenie ten rozdział – raz jeszcze podkreślę – świadczy o dobrej orientacji Autorki w tym obszarze.

W ostatnim rozdziale pt. *Model synergii wzajemnego wglądu* czeka czytelnika miła niespodzianka. Autorka nie tylko przedstawia deskryptywnie propozycje sposobu rozwijania kompetencji międzykulturowej, ale już bardziej aktywnie i wyraziście ukazuje swoją postawę i orientację badawczą. Wykorzystując doświadczenia z branży IT, prezentuje wielopoziomowy model (od interakcji do działania) (s. 354-356), uzasadniając dokonanie tegoż wyboru. I na koniec wskazuje, że: „Do rozwoju kompetencji międzykulturowych potrzebujemy zrozumienia wartości i emocji własnych oraz drugiej strony. Zrozumienie bez założeń, przekonań, struktur czy uprzedzeń” (s. 383). W tym kontekście pojawia się pytanie, na ile jest to możliwe operacyjne, a na ile pozostanie jedynie postulatem teoretycznym.

Wspomniane wcześniej nieliczne niedociągnięcia mają charakter raczej drugorzędny i nie mają wpływu na pozytywną opinię o pracy doktorskiej p. Justyny A. Langowskiej. Rozprawa

stanowi ważny i oryginalny wkład w dorobek polskiej humanistyki, przynosi rezultaty o charakterze praktycznym i o istotnym znaczeniu. Autorka podjęła w pracy zagadnienia istotne i niebagatelne, mając świadomość wagi poruszanej problematyki, jaką współcześnie są kompetencje międzykulturowe. Prezentowane ustalenia w pełni przekonują o potrzebie nie tylko prowadzenia badań dotyczących kompetencji międzykulturowych, ale i o potrzebie ich uwzględniania w konkretnych kontekstach społecznych. Warto podkreślić, z jaką swobodą Autorka porusza się pomiędzy koncepcjami, stanowiskami w zakresie kompetencji międzykulturowych. W związku z powyższym stwierdzam, że przedłożona do opinii dysertacja spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w myśl art. 187 Ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2023.0.742). W związku z tym zwracam się do Rady Dyscypliny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie o dopuszczenie kandydatki do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Dr. Wiśniewski